

Monika Stanny

Ciągłość i zmiana – sto lat rozwoju polskiej wsi – wielowymiarowy dialog naukowy¹

Streszczenie: W roku 2018 minęło sto lat od odzyskania przez Polskę niepodległości. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN podjął próbę przygotowania wszechstronnej syntezy naukowej ewolucji wsi i rolnictwa w Polsce, jej mechanizmów, prawidłowości i efektów, analizowanych w długiej perspektywie czasowej. Podstawowymi obszarami analiz były wiejskie społeczeństwo, wiejska gospodarka i przestrzeń oraz kultura wsi. Rezultaty badań wskazują na kilka elementów łączących „studia wiejskie” wielu dyscyplin naukowych. Najważniejszy z nich to pochwała interdyscyplinarności, która umożliwia szerokie spojrzenie na problemy wsi i zamieszkującej ją ludności.

Słowa kluczowe: studia wiejskie, interdyscyplinarność, projekt naukowy.

1. Idea projektu

Stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości stało się impulsem do podjęcia przez Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN dużego wyzwania, jakim był interdyscyplinarny opis przemian zachodzących na obszarach wiejskich. Jednym z zakładanych elementów projektu była dyskusja z dotychczasowymi analizami: metodologiczna, środowiskowa, pokoleniowa. Takiemu wyzwaniu mógł sprostać tylko interdyscyplinarny zespół naukowców zajmujących się od wielu dziesięcioleci wspólnie, w ciągłej codziennej interakcji, zagadnieniami stanowiącymi przedmiot

Dr hab. Monika Stanny, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, mstanny@irwirpan.waw.pl, ORCID: 0000-0003-4954-1679. Kierownik projektu MNiSW w ramach programu DIALOG pn. „Ciągłość i zmiana – sto lat rozwoju wsi i rolnictwa Polski. Współpraca interdyscyplinarna nauk humanistycznych i społecznych na rzecz dialogu środowiskowego”.

¹ W przygotowaniu tekstu zostały wykorzystane, za zgodą autorów, materiały prezentowane przez prof. dr hab. Marię Halamską i prof. dr. hab. Jerzego Wilkina na dwóch konferencjach naukowych zrealizowanych w ramach omawianego projektu oraz ze sprawozdań z tych konferencji opublikowanych w „Eastern European Countryside” 2019, vol. 25, no. 1, a także w „Zagadnieniach Ekonomiki Rolnej” 2019, t. 359, nr 2 i 2019, t. 361, nr 4.

zainteresowania różnych dyscyplin. W 2015 roku rozpoczęliśmy to przedsięwzięcie, które już od momentu zrodzenia się pomysłu wszyscy jego uczestnicy traktowali jako swą naukową i obywatelską powinność. Po trzech latach realizacji prac badawczych koncepcja Instytutu otrzymała finansowanie decyzją Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (w grudniu 2017 roku) w ramach programu DIALOG na projekt pn. „Ciągłość i zmiana – sto lat rozwoju wsi i rolnictwa Polski. Współpraca interdyscyplinarna nauk humanistycznych i społecznych na rzecz dialogu środowiskowego”.

Rysunek 1. Przyjęty przez zespół schemat projektu

Figure 1. The project scheme adopted by the project's team

Źródło: opracowanie własne.

Source: own study.

Podstawowym zadaniem, jakie postawił sobie zespół badawczy, było nie tylko zdanie relacji ze 100 lat rozwoju polskiej wsi, lecz także metodologiczny i teoretyczny wkład (poprzez dyskusję) do rozwoju nauk zajmujących się polską wsią. Zamierzeniem poznawczym tego projektu był wielowymiarowy opis procesów, prawidłowości rozwojowych i ich efektów dla zmieniającej się roli wsi w życiu gospodarczym, społecznym i kulturowym kraju w okresie stuletnim od odzyskania przez Polskę niepodległości, a więc w latach 1918–2018. Ogólnie ujmując, w trakcie procesu badawczego określono następujące cele:

- przedstawienie, w jaki sposób i w jakim zakresie rolnictwo (jako podsystem gospodarki i związana z nim zbiorowość społeczna) odcisnęło swe piętno na kształcie II Rzeczypospolitej, PRL i III Rzeczypospolitej;

- doprowadzenie do identyfikacji i opisu mechanizmów adaptacyjnych występujących na wsi w trzech odmiennych okresach historycznych, różniących się podstawami instytucjonalno-systemowymi i uwarunkowaniami zewnętrznymi;
- wyjaśnienie prawidłowości i osobliwości charakteryzujących ciągłość instytucji na wsi i zmiany, jakim podlegają, czyli kształtowanie się ładu instytucjonalnego w długim okresie, pełnym burzliwych wydarzeń.

Badania zostały oparte na bogatej bazie empirycznej i wiedzy teoretycznej naukowców reprezentujących różne dyscypliny i specjalności naukowe. Kilku-dziesięcioosobowe grono badaczy poszukiwało, posiłkując się metodą badań interdyscyplinarnych, łączących osiągnięcia nauk społecznych (ekonomia, socjologia, prawo, nauki polityczne i badania przestrzenne) i humanistycznych (historia, nauki o kulturze, etnologia i filozofia), wyjaśnienia procesów i mechanizmów rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa w 100-letnim okresie, charakteryzującym się zmiennością uwarunkowań instytucjonalno-systemowych. Z uwagi na brak tego rodzaju syntez naukowych i potrzebę zapełnienia tej luki, w latach 2018 i 2019 zaferowano Czytelnikom cykl publikacji sygnowanych logotypem projektu, których wykaz znajduje się na końcu niniejszego tekstu.

2. Rezultaty projektu

Założono, że poza wzbogaceniem dorobku teoretycznego w zakresie rozwoju złożonych systemów społeczno-gospodarczych charakterystycznych dla obszarów wiejskich, powstałe w tym projekcie prace badawcze przyczynią się do upowszechnienia wiedzy historycznej – wiedzy dotyczącej dziedzictwa kulturowego i materialnego naszego kraju.

Większość wyników badań powstałych w ramach projektu zawarta jest w 38 rozdziałach dwóch tomów monografii pt. *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi* (Maria Halamska, Monika Stanny, Jerzy Wilkin [red.], 2019). Przedmiotem analizy we wszystkich rozdziałach jest dynamika zjawisk, struktur i procesów, które dokonywały się na wsi polskiej w ciągu minionego stulecia. Następne już opublikowane prace tego projektu to: *Patrząc na wieś. Sto lat rozwoju polskiej wsi* (Andrzej Rosner, Ruta Śpiewak, Edyta Kozdroń, 2018); *Sto lat mojego gospodarstwa. Pamiętniki mieszkańców wsi* (oprac. Sylwia Michalska, Maria Halamska, Marek Kłodziński, 2018); *Sto lat władzy lokalnej na polskiej wsi 1918–2018* (Andrzej Piasecki, Arkadiusz Ptak, 2018); *Przybyszew. Stulecie przemian polskiej wsi* (Marek Kłodziński, 2019) oraz *Sto lat rozwoju polskiej wsi. Przegląd bibliograficzny* (Monika Stanny, Beata Górczyńska, Małgorzata Gelo-Kluczyńska, 2019). Każda z wymienionych publikacji naukowych prezentuje inny typ: mamy więc album – dokumentujący przemiany na wsi za pomocą fotografii, pamiętniki – będące osobistą formą przekazu o tym,

jak zmieniało się życie w gospodarstwie rolnym, monografię – rozprawę naukową pokazującą, jak wieś zyskiwała podmiotowość, monografię dotyczącą miejscowości – bogato udokumentowany opis zmieniającej się wielofunkcyjności jednej z mazowieckich wsi, czy też bibliografię – prezentującą wybór literatury dotyczącej polskiej wsi i rolnictwa z minionych stu lat, będący nie tylko źródłem informacji o procesach społeczno-gospodarczych zachodzących w tym okresie, lecz także o sposobach ich badania. Ponadto w kwartalniku „Wieś i Rolnictwo” wydawanym przez IRWiR PAN stworzono dział, w którym w latach 2018 i 2019 publikowano artykuły naukowe osadzone w problematyce projektu (ujęte w spisie na s. 21–24). Niniejszy numer kwartalnika, czyli nr 4 (185) 2019, w całości oddaje łamy artykulom wpisującym się w cel projektu. W opracowaniu są jeszcze cztery publikacje, których wydanie planowane jest w 2020 roku. Zespół redakcyjny w składzie Maria Halamska, Monika Stanny i Jerzy Wilkin przedłoży bowiem III tom monografii *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi* obejmujący kilkanaście opracowań autorów z różnych ośrodków w kraju, prac będących uzupełnieniem wątków, których nie podjęto w tomach I i II. To trzytomowe dzieło zawierające łącznie kilkadziesiąt autorskich tekstów naukowych będzie stanowić podstawowy materiał źródłowy syntezy, której opracowania podjęła się Maria Halamska. Tytuł przygotowywanej przez nią publikacji to: *Ciągłość i zmiana. Wieś polska 1918–2018. W poszukiwaniu źródeł współczesności* oraz jej wersja anglojęzyczna *Continuity and Change. Polish Countryside 1918–2018. In Search of Contemporaneous Roots*. Choć projekt oficjalnie kończy się w połowie 2020 roku, to lista publikacji poświęconych ewolucji polskiej wsi pozostaje otwarta. Do jej uzupełnienia zachęcamy, a pierwszą zapowiedzią niech będzie powstająca już monografia problemowa Sławomira Kalinowskiego pt. *Kwestia ubóstwa w Polsce (1918–2018)*.

Kilkadziesiąt opracowań powstałych w wyniku realizacji projektu „Ciągłość i zmiana – sto lat rozwoju polskiej wsi” składa się na obraz ewolucji wsi i ukazuje znaczenie szczególnie ważnego i – liczbowo ujmując – największego uczestnika dziejów naszego kraju w ubiegłym stuleciu, jakim była ludność wiejska, a w niej dominująca ludność chłopska. Ponadto ta starannie wykonana praca badawcza, wysoko oceniona przez recenzentów, stwarza szansę pojawienia się kolejnych opracowań dobrze umocowanych w określonych tradycjach badawczych, praktykowanych metodologiach oraz w wartościowych, choć często zapomnianych, paradygmatach teoretycznych. Wszystkie te elementy składają się na ciągły rozwój nauki, która sięga wprawdzie po nowe inspiracje, ale przede wszystkim korzysta z dorobku i doświadczeń poprzedników.

3. „Meandry naukowe” projektu

Podjmując się analizy przemian polskiej wsi w latach 1918–2018, nie do końca zdawaliśmy sobie sprawę z trudności, na jakie napotka zespół badaczy przy realizacji sformułowanych problemów badawczych dotyczących złożonych procesów długiego trwania. Poza dziedziną historii interdyscyplinarne analizy prowadzone w tak długim okresie są rzadkością. Podstawowe było założenie o ciągle zmieniającej się, szybciej lub wolniej, rzeczywistości społecznej. Stąd za najważniejsze uznaliśmy posługiwanie się metodą historyczno-porównawczą, polegającą na porównywaniu przebiegu procesów społecznych w różnych okresach, aż do współczesności, w celu ustalenia prawidłowości rozwojowych. Stosowanie tej metody w naukach społecznych jest więc odmienne niż w samej historii, gdyż nie rekonstruuje ona tego, co się działo w przeszłości (to jest zadaniem historii). Analiza przemian polskiej wsi w ciągu stu lat wymagała przyjęcia założeń metodologicznych na tyle szerokich, by w ich ramach mogli się zmieścić przedstawiciele różnych dyscyplin.

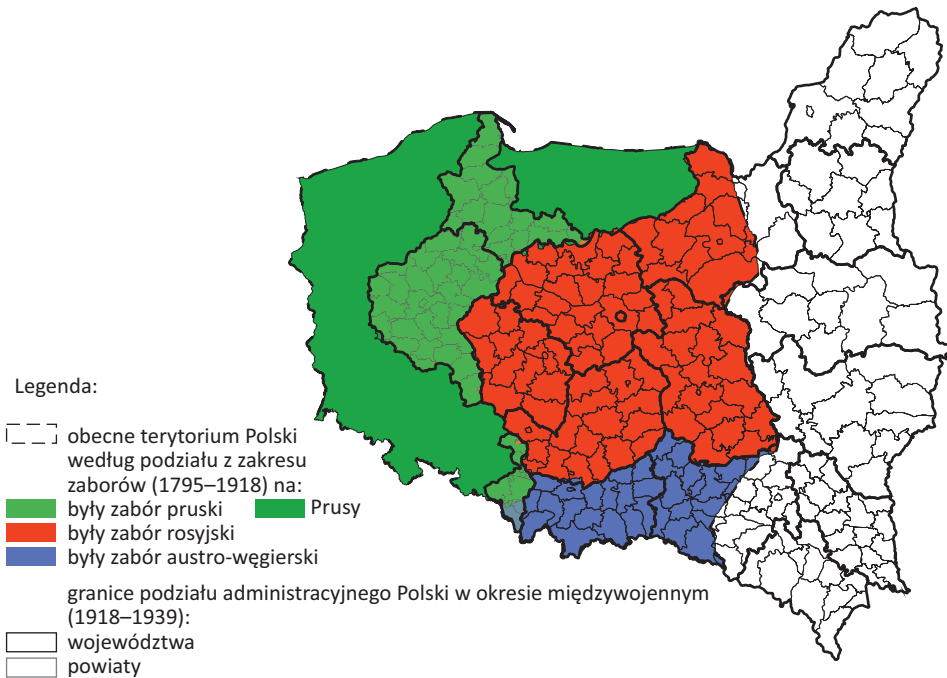
Przede wszystkim należało określić podstawowe obszary analizy. Posłużyliśmy się kluczem najlepiej badaczom znanym – określiliśmy główne domeny zgodnie z obszarami badań prowadzonych przez pracowników Instytutu. W rezultacie wyróżniliśmy pięć dużych bloków tematycznych:

1. Ludność wiejska, jej dynamika i zróżnicowanie.
2. Gospodarka wiejska obejmująca zarówno rolniczą, jak i pozarolniczą działalność.
3. Społeczeństwo wiejskie z jego instytucjami i strukturami organizacyjnymi, a także udział mieszkańców wsi w życiu społecznym.
4. Kultura wiejska i/a kultura chłopska.
5. Wiejska przestrzeń jako kadr i moderator procesów społecznych.

Powyzszą strukturę opisu i komunikacji przyjęto też we wszystkich zadaniach realizowanych w projekcie. Zakreślone obszary badań należą do domeny nauk społecznych i w mniejszym stopniu humanistycznych. Na początku XX wieku nauki te – od antropologii, przez ekonomię, nauki polityczne, psychologię, socjologię – dopiero się usamodzielniały i instytucjonalizowały. W ciągu 100 lat rozwinęły one swoje zaplecze teoretyczne i metody, stworzyły język, stopniowo powstawały też kanony analizy w obrębie dyscypliny, z typowymi dla niej wskaźnikami. Projekty poszczególnych opracowań opierały się na współczesnym stanie teoretycznym i metodologicznym dyscyplin. Często potem okazywało się, że analiza według tych współczesnych kanonów nie jest możliwa, gdyż nie ma materiałów źródłowych dla wcześniejszych okresów. W identyfikacji danych źródłowych wspierały badaczy służby statystyki publicznej Głównego Urzędu Statystycznego. Warto przypomnieć, że GUS przez cały czas trwania prac badawczych był naszym formalnym, ale przede wszystkim aktywnym i merytorycznym partnerem.

Część zjawisk społecznych czy gospodarczych pojawiła się w późniejszym okresie albo dopiero znacznie później stała się przedmiotem zainteresowania danej dyscypliny. Tu może posłużyć za przykład socjologia, w której analizy struktury społeczno-zawodowej (w Polsce) zaczęły się pojawiać dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku. Inny przykład to ekonomia, która do lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku traktowała przedmiot swoich analiz przestrzennie, a podstawowym obiektem badań na wsi było gospodarstwo chłopskie (ekonomika rolnictwa). Rolnictwo zaś w ujęciu przestrzennym, jak i gospodarkę obszarów wiejskich zaczęto badać dopiero w latach siedemdziesiątych i w znacznym stopniu zajęła się tym geografia społeczno-ekonomiczna. Zainteresowanie procesami demograficznymi na wsi ujawniło się także dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku.

Kolejna grupa problemów wiązała się ze zmianami granic państwa polskiego, jakie dokonywały się w ciągu tych stu lat. Na załączonej mapie (rys. 2) można

Rysunek 2. Poglądowy przebieg granic Polski w latach 1918–2018

Figure 2. Illustrative course of Poland's borders 1918–2018

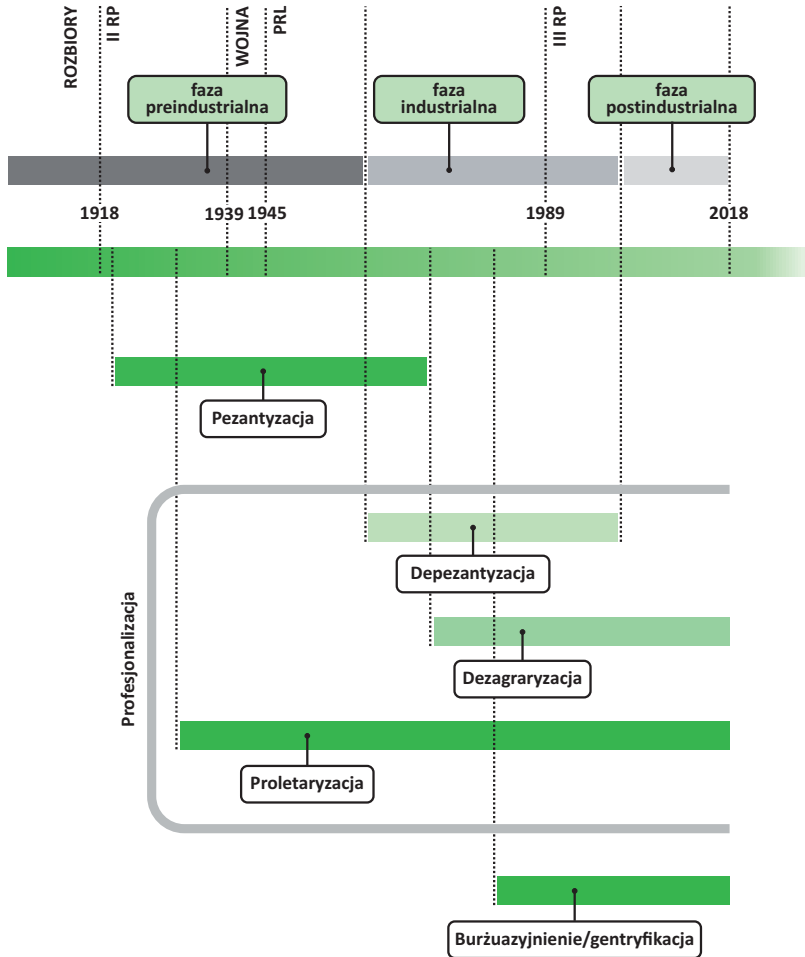
Źródło: opracowanie własne zespołu realizującego projekt; publikacja: Frenkel I., Rosner A., Stanny M. (2019). Kształtowanie się populacji ludności wiejskiej. W: M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (red.). *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*. Tom 1. Warszawa: IRWiR PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 81.

Source: own study by the project team; publication: Frenkel I., Rosner A., Stanny M. (2019). Shaping of the rural population. In: M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (eds.). *Continuity and Change: One Hundred Years of Polish Countryside*. Vol. 1. Warsaw: IRWiR PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar, p. 81.

wydzielić trzy typy terytoriów: ziemie dawne, które w okresie zaborów należały do Austro-Węgier, Rosji i Prus; „ziemie utracone”, należące po rozbiorach do Rosji i Austro-Węgier, a obecnie do Ukrainy, Białorusi i Litwy; „ziemie odzyskane”, które albo do Polski nie należały, albo zostały utracone kilka wieków temu. Przyjęto rozwiązanie, że analizy dotyczą obszarów faktycznie zajmowanych przez państwo polskie w poszczególnych okresach. Trzeba było jednak uwzględnić pewne odrębności na tych odmiennych terytoriach. Na przykład te dotyczące składu narodowościowego: na terytorium II Rzeczypospolitej mieszkali mniejszości narodowe, ludność etnicznie niepolaska, co było przyczyną wielu problemów i konfliktów społecznych. Z kolei na tzw. ziemiach odzyskanych historyczne podłoże np. do analizy struktury agrarnej jest zupełnie odmienne niż na ziemiach dawnych. W przypadku niektórych analiz ta niestabilność terytorialna miała bardzo duże znaczenie.

Pierwszy tom monografii (Halamska i in. 2019, s. 9) otwiera cytat Pawła Rybickiego: „Ciągłość i zmiana to komplementarne cechy społeczności” (1979). Analiza pojęć „ciągłość” i „zmiana”, pojęć tylko pozornie przeciwstawnych, stała się dla członków zespołu prawdziwym metodologicznym wyzwaniem. To pojęcia wpisane w czas, w długie trwanie, które jest także niezbywalnym elementem zmiany społecznej. Sto lat to długi okres, a rejestracja stanu początkowego (1918 rok) i końcowego (2018) może dostarczyć jedynie informacji o kierunku zachodzących zmian, mało natomiast informuje o ich rytmie i towarzyszących im okolicznościach. Problem czasu i jego periodyzacji pojawiał się w każdym opracowaniu, a zespół badaczy stopniowo uświadamiał sobie istnienie różnych rodzajów czasu. Maria Halamska, odwołując się do klasycznej dystynkcji Piotra Sztompki (2003, s. 475), przypominała, że z jednej strony istnieje czas zewnętrzny, konwencjonalny (zjawisko zdarzyło się wtedy a wtedy, proces trwał od–do), ale i inny czas – wewnętrzny, czas każdego zjawiska czy procesu, czas społeczny. Czas historyczny składa się z cienkich warstw czasów nakładających się na siebie. Ale czas jest też konstruktem społecznym, emanacją życia społecznego, jest siecią relacji odzwierciedlających i kształtujących temporalne zależności między zjawiskami, zdarzeniami, działaniami społecznymi. Dlatego też dużą wagę przywiązywaliśmy w zespole do przygotowania osi czasu, pozwalającej na umiejscawianie na niej zjawisk i procesów, co potem przez ich nałożenie pozwala dojrzeć „okresy zimne”, kiedy zmiany były niemal niezauważalne, oraz „okresy gorące”, kumulujące wiele zmian i interferujących procesów.

Oś czasu ograniczają dwie daty: rok 1918 i 2018 (rys. 3). W sposób konwencjonalny, tzn. latami, odcinek ten można oczywiście dowolnie podzielić. Ale dzielą go też wydarzenia. Mamy więc okres II Rzeczypospolitej, wyznaczony powrotem Polski na polityczną mapę świata i rozpoczęciem II wojny światowej, mamy okres wojny w latach 1939–1945, następnie trwający prawie pół wieku (1945–1989) okres Polski Ludowej (nazwany umownie PRL) oraz rozpoczynający się w 1990 roku

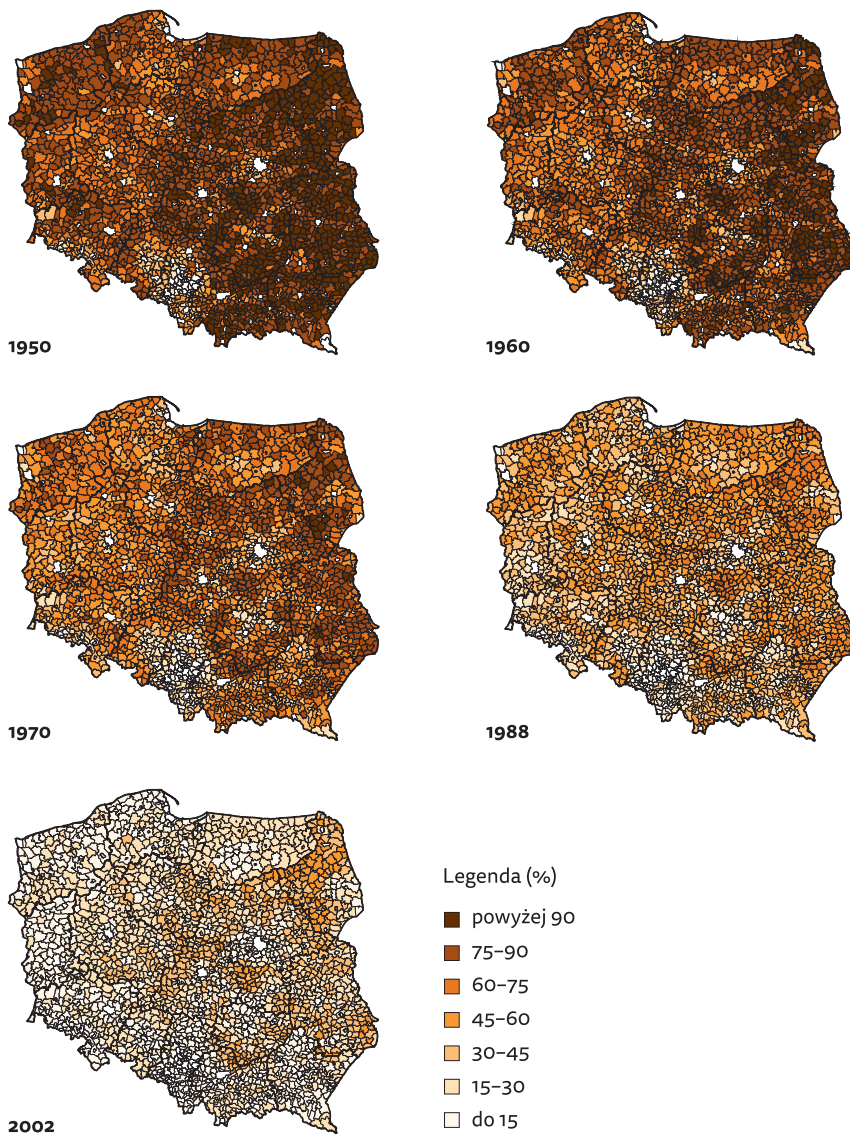

Rysunek 3. Przykład osi diachronicznej – *Procesy zmian struktury społecznej wsi*
Figure 3. Example of the diachronic axis – *Processes of change in the social structure of the countryside*

Źródło: opracowanie Marii Halamskiej i Dominiki Zwęglińskiej (2019). Od wsi chłopskiej do robotniczej. W: M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (red.). *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*. Tom 1. Warszawa: IRWiR PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 242.

Source: study by Maria Halamska and Dominika Zwęglińska (2019). From a peasant to a working class village. In: M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (eds.). *Continuity and Change: One Hundred Years of Polish Countryside*. Vol. 1. Warsaw: IRWiR PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar, p. 242.

okres III Rzeczypospolitej. To co ważne w tej periodyzacji, to zerwanie oddzielające II Rzeczpospolitą od PRL (i nie chodzi tu tylko o okres wojny) oraz PRL od III Rzeczypospolitej. Te „zerwania” dobrze opisuje określenie traumy kulturowej.

Rysunek 4. Utrzymujący się z rolnictwa w ogóle ludności w okresie powojennym (%)
Figure 4. The population living from agriculture in general in the post-war period (%)

Źródło: opracowanie Łukasz Komorowski na podstawie spisów; publikacja: Rosner A., Stanny M. (2019). Przemiany struktury społeczno-zawodowej ludności wiejskiej. W: M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (red.). *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*. Tom 1. Warszawa: IRWiR PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 138.
 Source: compiled by Łukasz Komorowski based on censuses; publication: Rosner A., Stanny M. (2019). Changes in the socio-professional structure of the rural population. In: M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (eds.). *Continuity and Change: One Hundred Years of Polish Countryside*. Vol. 1. Warsaw: IRWiR PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar, p. 138.

Nie pokrywa się z nią uniwersalna periodyzacja odwołująca się do struktury gospodarki i pochodnej wobec niej struktury zatrudnienia. W ciągu 100 lat gospodarka polska przechodzi z fazy preindustrialnej, kiedy oparta była na sektorze pierwszym, tj. przede wszystkim rolnictwie, do gospodarki postindustrialnej, opartej na sektorze trzecim, tj. usługach. Faza preindustrialna trwa do lat sześćdziesiątych XX wieku, a na koniec tej dekady przypada przejście do fazy postindustrialnej. To jednocześnie opis przebytej drogi od społeczeństwa tradycyjnego do społeczeństwa nowoczesnego, którego cechy (a więc i definicja) ulegają ciągłej zmianie. Elementem tego przejścia jest zmiana miejsca wsi i rolnictwa w społeczeństwie. Na początku XX wieku, w preindustrialnym społeczeństwie polskim, na wsi mieszkało ok. 70% ludności kraju, a rolnictwo było podstawową gałęzią gospodarki, sto lat później, w społeczeństwie wchodzącym w fazę postindustrialną, na wsi mieszka ok. 40% ludności kraju, a wkład rolnictwa do PKB oscyluje wokół 3%. Nie jest to jedyny jego udział w tworzeniu bogactwa kraju, gdyż w postindustrialnym społeczeństwie zauważono, że rolnictwo produkuje także trudno policzalne, ale bardzo ważne dla społeczeństwa i gospodarki dobra publiczne. Spadek znaczenia rolnictwa – dezagraryzacja społeczeństwa – przejawia się także w coraz mniejszym zatrudnieniu w rolnictwie. W efekcie tego wieś straciła jedną ze swoich ważnych cech definicyjnych: większość jej mieszkańców już nie zajmuje się rolnictwem (por. rys. 4).

Ale „swój” czas, czas wewnętrzny, społeczny, ma każde społeczne wydarzenie. Każdy proces społeczny ma swój własny rytm, początek, kulminację, schyłek i kres. I dotyczy to wszystkich analizowanych w ciągu tych stu lat procesów: urbanizacji, pezantyzacji, deruralizacji, dezagraryzacji, burżuazyjnienia itd. Dopiero zestawienie tych procesów na osi czasu ukazuje momenty „zimne” oraz „gorące” w stuletnim procesie rozwoju polskiej wsi (rys. 3).

4. Platforma wymiany wiedzy – konferencje i seminaria

Konferencje, obok publikacji, są jedną z dwóch podstawowych form prezentowania i dyskusowania wyników badań naukowych. Stąd razem z blokiem 32 seminariów tematycznych stały się one główną platformą wymiany wiedzy, referowania wyników badań i moderowania dyskusji na określony temat. Były to spotkania badaczy wielu dyscyplin naukowych jak i działaczy na rzecz spraw społecznych, gospodarczych, kulturowych. Pierwsza konferencja naukowa odbyła się w dniach 5 i 6 grudnia 2018 roku w Pałacu Staszica w Warszawie pn. „Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi”, druga miała miejsce rok później – w dniach 10 i 11 października 2019 roku w tym samym miejscu, a jej tytuł brzmiał „Sto lat rozwoju polskiej wsi. Interdyscyplinarny dialog międzypokoleniowy”. Podczas obu konferencji odbyły się sesje o tematyce: „Wiejskie społeczności”, „Wiejska kultura”, „Wiejska

gospodarka” i „Wiejska przestrzeń”. Mimo podobnej struktury problemowej nie były jednak powtórzeniem, a dopełnieniem. Pierwsza koncentrowała się na „ciągłości i zmianie”, druga na „dialogu międzypokoleniowym”, oddając bowiem głos przede wszystkim badaczom młodego pokolenia, wskazywała na pokoleniowe zróżnicowanie postrzegania zmian. Referentami oraz moderatorami sesji byli badacze reprezentujący różne dyscypliny nauki, co zachęcało do dyskusji metodologicznej.

Podsumowując oba wydarzenia, należy szczególną uwagę zwrócić na kilka elementów łączących „studia wiejskie” wielu dyscyplin naukowych. Najważniejszym z nich jest pochwała interdyscyplinarności, która umożliwia szerokie spojrzenie na problemy wsi i zamieszkałej w niej ludności. Drugim czynnikiem łączącym badaczy jest z kolei zwrócenie uwagi na ciągłość i zmianę, które są charakterystyczne dla wszystkich badań opublikowanych w projekcie. Pokazanie, co na wsi jest trwałe, a co ulega ciągłemu rozwojowi, pozwala zaobserwować trajektorię zmian na polskiej wsi i umożliwia dialog międzypokoleniowy. Sam projekt stuletni można potraktować jako ciekawą formę dialogu – między autorami tekstów a recenzentami, między prelegentami a uczestnikami konferencji, czy też między samymi redaktorami monografii. Hasłem łączącym uczestników tego dialogu jest zrozumienie wsi, co nie jest łatwe ze względu na złożoność i skomplikowanie problematyki rozwoju wsi. Zrozumienie wsi wymaga również zrozumienia gospodarki chłopskiej, chłopskości i samego chłopa. By jednak do tego zrozumienia mogło dojść, niezwykle ważna jest ciągłość obserwacji życia tej grupy społecznej.

Rekapitulując zaś dorobek projektu, należy się także odnieść do istotnych wątków wynikłych w trakcie obrad konferencji. W pierwszej kolejności przypomnijmy wybranych uczestników dialogu podczas pierwszej konferencji (2018). I tak, prof. Andrzej Mencwel zwrócił uwagę na kres kultury chłopskiej, wskazując próg jako symbol pozwalający go przekroczyć i wrócić albo przystąpić do kolejnego etapu. To wystąpienie pozostało w korespondencji z pytaniem prof. Izabelli Bukraby-Rylskiej dotyczącym przyszłości: co z kultury ludowej powinno przeniknąć do kultury narodowej? Wskazano, że wiele elementów codzienności jest efektem kultury ludowej, chociażby tradycje weselne w Niemczech, w Polsce, czy w Rosji. Zauważono, że symboli kultury można poszukiwać zarówno w sferze wysokiej, jak i w tzw. kulturze niskiej. Prof. Stanisław Obirek i ks. dr Wojciech Sadłoń zwrócili uwagę na to, że ludowość odcisnęła piętno na polskim katolicyzmie, chociaż sama adaptacja miała kierunek dwustronny.

Wątkiem porządkującym zarówno wystąpienia podczas konferencji, jak i rozdziały monografii było pytanie: na ile wieś jest przedmiotem, a na ile podmiotem historii? W tym kontekście można zauważyć, jak wiele niedostrzegalnych czynników ma wpływ na dzisiejszą i dawną wieś. Ilustracją tego zagadnienia była obserwacja systemu politycznego analizowanego przez prof. Arkadiusza Ptaka,

który zauważył, że w pewnych okresach chłopci mieli dużą reprezentację i znaczny wpływ na rzeczywistość polityczną, w innych zaś ich oddziaływanie było celowo ograniczane. Innym wątkiem poruszonym podczas obrad, m.in. przez prof. Marię Halamską, były zagadnienia procesów dominujących na wsi, takich jak dezagraryzacja, depeasantyzacja, czy też gentryfikacja. Z kolei dr Sylwia Michalska otworzyła temat ewolucji rodziny, najstarszego podmiotu, ciągle znaczącego i dominującego na wsi. Na znaczenie edukacji i szkoły w zmniejszaniu zacofania wiejskiego i polepszenia pozycji mieszkańców wsi zwrócił uwagę dr Jarosław Domalewski. Edukacja pozwoliła na „przyłączenie wsi do Polski” oraz zmniejszenie dystansu między wsią a miastem. W tym kontekście prof. Wiesław Koczur przedstawił również ubezpieczenia i ich wpływ na sytuację ludności wiejskiej oraz zmniejszenie różnic między wsią a miastem. Te elementy można potraktować jako czynnik demarginalizacji ludności wiejskiej, a także zmniejszania poziomu wykluczenia tej grupy.

Istotnym tematem poruszonym podczas obrad była też kwestia stylu narracji o wsi, którą podjęła prof. Hanna Podedworna. W jaki sposób o wsi mówimy, na co zwracamy uwagę, a o czym zapominamy i jakich tematów unikamy. W narracji naukowej wykorzystuje się niekiedy narrację sentymentalną i opresywną. W kontekście narracji opresywnej prof. Jerzy Wilkin zwrócił uwagę, że marginalnie zostały potraktowane ciemne strony wsi polskiej, w tym patologie, dysfunkcje i inne zagadnienia, które wymagają uzupełnienia.

Elementem łączącym zarówno wystąpienia, jak i poszczególne części monografii są struktury na obszarach wiejskich i ich ewolucja. W tym kontekście niezwykle interesujące wydają się struktury gospodarstw wiejskich, struktury przestrzenne, czy też demograficzne. Podsumowując obrady, Profesor Wilkin zwrócił uwagę na następujące zagadnienie: czy bycie na wsi jest wyborem, czy losem i na ile ten wybór ewoluował w czasie? Skonstatował również, za prof. Obirkim, że chłopstwo, w ujęciu historycznym, jest swoistym pionem moralnym, który pozwalał przetrwać pokoleniom, a także państwowości. Na zakończenie dyskusji jej uczestnicy wskazywali, że zakorzenione instytucje tworzą swego rodzaju oś państwowości, fundament społeczeństwa i kultury.

Pierwszą konferencję zorganizowaną w 2018 roku wypełniły wystąpienia badaczy realizujących projekt, który wyznaczał im ramy metodologiczne. Druga konferencja, zorganizowana w 2019 roku, przyjęła charakter swoistego echa środowiska „ruralistycznego” na uprzednie wydarzenie. Ta pozytywna i aktywna reakcja wielu ośrodków świadczy o znaczeniu tej problematyki. Ogromnie wzbogaciła ona cały projekt, ponieważ wystąpienia wylały się z narzuconych przez niego ram tematycznych i metodologicznych, przez co pojawiły się nowe problemy, przede wszystkim dotyczące świadomości i mentalności (wystąpienia dr Eweliny Szpak, prof. dr. hab. Rocha Sulimy, dr Katarzyny Chmielewskiej), w których nacisk

położono na okres PRL, opisując dokonujące się przemiany instytucjonalne (referat prof. dr. hab. Janusza Kalińskiego) oraz ważne fragmenty procesu przemian postkomunistycznych (wystąpienie Prezesa Top Farms – Tomasza Zdziebkowskiego). W referatach pojawiły się także nowe sposoby analizy badań naukowych, co uświadomiło wykluczanie się nowych paradygmatów zmian, które powstają pod wpływem globalizacji oraz przemian środowiskowych i klimatycznych. Zwrócono również uwagę na nowe procesy pojawiające się w ostatnim okresie analizowanego stulecia, stopniowo stające się przedmiotem studiów nad obszarami wiejskimi w Polsce (m.in. na gentryfikację wsi, do której nawiązała Dominika Zwęglińska).

Jak podkreśliła prof. Maria Halamska w podsumowaniu obrad, pierwszoplanowym „bohaterem” analiz prezentowanych podczas pierwszej i drugiej konferencji był *czas*. Przede wszystkim czas społeczny, określany przez sekwencję zjawisk i częstotliwość ich występowania. Na podstawie ich nasilenia można – jak już wspomniano – wydzielić w stuletnim okresie „okresy gorące”, kiedy zmiany się kumulują i mają wyrazisty charakter, oraz „okresy zimne”, gdy zachodzą one wolno, niezauważalnie. 100 lat to długi okres. Na osi czasu pojawiają się różne cezury, co wynika z natury czasu. Najogólniej rzecz biorąc, czas można podzielić na czas konwencjonalny, zewnętrzny wobec zjawisk, oraz czas społeczny. Na konwencjonalnej osi zarówno we wspomnianej monografii *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*, jak i podczas konferencyjnych wystąpień prezentowano podział na czas ekonomiczno-społeczny oraz społeczno-polityczny. Ich cezury się nie pokrywają. A przecież każde zjawisko, każdy proces ma jeszcze swój własny czas, swój własny rytm. Swój czas, jego własną percepcję mają także badający. Na podstawie wygłoszonych referatów oraz doświadczeń redaktora dwóch tomów monografii – podsumowująca konferencję Maria Halamska wyodrębniła charakterystykę głównych okresów ostatniego stulecia:

- Okres II RP – będący przedmiotem fascynacji i odkrywania go na nowo, głównie jego zalet, często bez konfrontacji z ułomnościami.
- Okres II wojny światowej – często omijany/pomijany, ale czy tylko z powodu braku źródeł? Do opisu pewnych problemów istnieją lub pojawiają się źródła, ale problematyka nie jest podejmowana. Należy zadać pytanie, czy dzieje się tak dlatego, że „my” jako badacze dalej wolimy „śnić tę rewolucję”².
- Okres PRL – ważny i trwający prawie pół wieku, okres często banalizowany, zbywany uproszczonymi epitetami, a jak pokazały to niektóre referaty, czas bardzo „gorący”, w którym nastąpiło przejście z fazy preindustrialnej do fazy industrialnej. To także czas wielu zmian, które przygotowały przejście do fazy postindustrialnej, a należy podkreślić, że w każdej z tych faz wieś zajmuje inne miejsce w społeczeństwie.

² Maria Halamska nawiązała tu do książki Andrzeja Ledera z 2014 r., pt. *Prześlona rewolucja. Ćwiczenia z logiki historycznej*. Warszawa: Wyd. Krytyka Polityczna.

- Okres III RP – nie zawsze doceniany, na ogół traktowany jako „współczesność”. Ale trzeba pamiętać, że stanowi on aż trzecią część czasu omawianego stulecia i był to okres bardzo złożonych procesów przejścia „od realnego socjalizmu do kapitalistycznej normalności”.

Podsumowując oba wydarzenia o unikatowym charakterze, można powiedzieć, że prezentacje problemów podczas konferencji w 2018 roku były bardziej jednorodne, co wynikało z ich sprawozdawczego charakteru badań prowadzonych przez zespół naukowy współtworzący projekt „Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi”. Natomiast prezentacje podczas konferencji w 2019 roku wychodzą poza ramy z góry narzuconych tematów, a wynika to z faktu otwarcia nowych wątków tematycznych, identyfikacji nowych problemów wpisujących się w tematykę rozwoju obszarów wiejskich i przemian wsi polskiej, podejmowanych przez nową generację pracowników nauki w dialogu z badaczami, którzy znaczną część swojego życia przeżyli właśnie w czasie minionych stu lat.

Przedmiotem analizy – przypomnijmy – we wszystkich powstałych w ramach projektu publikacjach jest dynamika zjawisk, struktur i procesów, jakie miały miejsce na wsi polskiej w stuleciu 1918–2018. I choć zespół realizujący projekt dostrzega ciągle luki badawcze niepodjęte w tym projekcie, wyraża nadzieję, że realizacja tej międzydyscyplinarnej koncepcji miała wymiar poznawczy, rozwojowy, użyteczny i edukacyjny. Trudno jednak znaleźć w innych krajach tak szeroką analizę, jaką jest badanie zwieńczone pełnym zbiorem publikacji i naukowych dyskusji. Całe to przedsięwzięcie zostało zorganizowane przez względnie małą, ale interdyscyplinarną placówkę Polskiej Akademii Nauk, jaką jest Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

Publikując to specjalne sprawozdanie z realizacji projektu „Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi”, uważamy, że jest to także dobry czas i miejsce, abym jako inicjator i kierownik projektu podziękowała zespołowi IRWiR PAN za zaangażowanie – Marii Halamskiej oraz Jerzemu Wilkinowi – redaktorom monografii, a także zespołowi naukowemu IRWiR PAN: Katarzynie Bańkowskiej, Marcie Błąd, Izabelli Bukrabie-Rylskiej, Konradowi Burdyce, Adamowi Czarneckiemu, Mirosławowi Drygasowi, Małgorzacie Gelo-Kluczyńskiej, Beacie Górczyńskiej, Jakubowi Jasińskiemu, Błażejowi Jendrzejewskiemu, Sławomirowi Kalinowskiemu, Łukaszowi Komorowskiemu, Vitaliyowi Krupinowi, Markowi Kłodzińskiemu, Sylwii Michalskiej, Arkadiuszowi Ptakowi, Annie Rosie, Andrzejowi Rosnerowi, Rucie Śpiewak, Weronice Wydubie, Dominice Zwęglińskiej-Gałęckiej.

Projekt, który uzyskał w 2017 roku finansowanie w ramach programu MNiSW o nazwie DIALOG, stał się *nomen omen* zapowiedzią pogłębionego,

interdyscyplinarnego dialogu międzypokoleniowego. Omówione tu przedsięwzięcie stworzyło z sukcesem naukową przestrzeń porozumienia między przedstawicielami różnych metodologii badawczych i poglądów na temat procesów i zdarzeń dokonujących się na wsi polskiej między rokiem 1918 a 2018. Należy podkreślić, że prawie połowa autorów monografii i wszyscy recenzenci to wybitni uczeni z wielu środowisk naukowych, także spoza Warszawy. Projekt ten jest więc dowodem owocnej współpracy naukowej grona uczestniczących w nim badaczy. Czujemy się zaszczytzeni Ich udziałem w tym przedsięwzięciu, dziękujemy za wniesiony wkład intelektualny.

Realizacja tego przedsięwzięcia nie byłaby możliwa bez wsparcia tych instytucji, którym są bliskie przedstawione tu zagadnienia. Podziękowania należą się też wielu donatorom projektu: Fundacji Wspomagania Wsi, Fundacji Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Polskiemu Wydawnictwu Rolniczemu, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Bankowi Gospodarki Żywnościowej Paribas S.A., Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności, Bioagrze, których wsparcie pozwoliło, by merytoryczna i techniczna jakość była na jak najwyższym poziomie. Słowa podziękowania kierujemy także do Panów Tomasza Frycza i Marcina Wichy, których pomysły oraz wizualizacja publikowanych opracowań pozwoliły stworzyć ciekawą szatę graficzną stuletniej kolekcji oraz Wydawnictwu Naukowemu Scholar, które pomogło nam zmaterializować prezentowane Czytelnikom publikacje.

Publikacje wydane i będące w opracowaniu w ramach realizowanego projektu

Monografie

- Maria Halamska, Monika Stanny, Jerzy Wilkin (red.) (2019). *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*. T. 1 i T. 2. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar.

TOM 1

Maria Halamska, Monika Stanny, Jerzy Wilkin, *Wstęp*
Cecylia Leszczyńska, *Wieś powłaszczeniowa*

LUDNOŚĆ, JEJ STRUKTURA I WARUNKI BYTU

Adam Czarnecki, *Urbanizacja kraju i jej etapy*
Izaskaw Frenkel, Andrzej Rosner, Monika Stanny, *Kształtowanie się populacji ludności wiejskiej*
Andrzej Rosner, Monika Stanny, *Przemiany struktury społeczno-zawodowej ludności wiejskiej*
Konrad Czapiewski, Krzysztof Janc, *Od analfabetyzmu do wykształcenia wyższego*
Sławomir Kalinowski, *Wiejska bieda – (nie)obecność na polskiej wsi*
Maria Halamska, Dominika Zwęglińska-Gałęcka, *Od wsi chłopskiej do robotniczej*

SPOŁECZNOŚCI WIEJSKIE I ICH INSTYTUCJE

Maria Wieruszewska, *Społeczności wiejskie w stuleciu przemian*
Sylwia Michalska, *Rodzina wiejska w genderowej perspektywie, czyli o sytuacji kobiet*

Krzysztof Gorlach, Zbigniew Draj, *Od gospodarstwa chłopskiego do przedsiębiorstwa rodzinnego*
 Wojciech Sadłoń, *Ciągłość i zmiana wiejskich parafii katolickich*
 Jarosław Domalewski, *Szkoła wiejska jako moderator zmian systemowych*
 Ryszard Kamiński, Anna Sitek, *Wiejskie organizacje społeczne*
 Konrad Burdyka, *Od pastwiska do orlika – proces usportowienia polskiej wsi*

KULTURA WIEJSKA, KULTURA CHŁOPSKA

Izabella Bukraba-Rylska, *Kultura wsi – kontekst lokalny, narodowy, globalny*
 Wiesław Myśliwski, *Kres kultury chłopskiej*
 Andrzej Mencwel, *Kultura chłopska: kres, koniec, próg?*
 Stanisław Obirek, *Polska wieś wobec katolicyzmu – refleksja antropologiczna*
 Małgorzata Gelo-Kluczyńska, *Amatorski teatr ludowy – miejsce przechowania wiejskich tradycji i obrzędów*

WIEŚ I POLITYKA

Grzegorz Foryś, *Od ruchów chłopskich do protestów rolniczych*
 Tomasz Kozłowski, Jan Olaszek, *Dynamika rozwoju rolniczej „Solidarności” (1980–1989)*
 Fryderyk Zalewski, *Historyczna zmienność partii chłopskich i instytucjonalizacja ruchu ludowego po 1918 roku*
 Andrzej K. Piasecki, Arkadiusz Ptak, *Wiejska społeczność w procesie kreowania władz lokalnych*

TOM 2

PRZESTRZEŃ WIEJSKA

Tomasz Figlus, *Przemiany struktur przestrzennych osadnictwa wiejskiego*
 Jerzy Bański, *Miejsce obszarów wiejskich w planowaniu przestrzennym*
 Łukasz Komorowski, Monika Stanny, *(R)ewolucja wyposażenia wsi w wodę, prąd i telefon*
 Katarzyna Bańkowska, *Przyroda jako dobro produkcyjne, dobro publiczne i wartość społeczna*

ZIEMIA, ROLNICTWO I DZIAŁALNOŚĆ POZAROLNICZA

Jerzy Wilkin, *Ewolucja funkcji ziemi rolniczej w rozwoju wiejskiej gospodarki*
 Józef Stanisław Zegar, *Rolnictwo w przestrzeni społeczno-ekonomicznej Polski*
 Błażej Jendrzejewski, *Rola lasów i gospodarki leśnej w rozwoju kraju*
 Krystian Heffner, *Pozarolnicza działalność gospodarza na obszarach wiejskich*
 Vitaliy Krupin, *Handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi*

INSTYTUCJE GOSPODARCZE I ZMIANY INSTYTUCJONALNE

Marta Bład, *Reformy rolne Polski Odrodzonej*
 Mirosław Drygas, Iwona Nurzyńska, *Instytucje wspierające przemiany wsi i rolnictwa w III RP*
 Anna Rosa, *Działalność banków spółdzielczych*
 Wiesław Koczur, *Geneza i rozwój ubezpieczenia społecznego rolników*
 Jakub Jasiński, *Ewolucja systemu doradztwa i wsparcia badawczego rolnictwa*

PRZYBYSZEW – CIĄGŁOŚĆ I ZMIANA

Marek Kłodziński, *Wieś Przybyszew – zmieniające się formy wielofunkcyjności*

- Sylwia Michalska, Maria Halamska, Marek Kłodziński (2018). *Sto lat mojego gospodarstwa. Pamiętniki mieszkańców wsi*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Andrzej Rosner, Ruta Śpiewak, Edyta Kozdroń (red.) (2018). *Album – Patrząc na wieś. Sto lat rozwoju polskiej wsi*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Andrzej Piasecki, Arkadiusz Ptak (2018). *Sto lat władzy lokalnej na polskiej wsi 1918–2018*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Marek Kłodziński (2019). *Przybyszew. Stulecie przemian polskiej wsi*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Monika Stanny, Beata Górczyńska, Małgorzata Gelo-Kluczyńska (2019). *Sto lat rozwoju polskiej wsi. Przegląd bibliograficzny*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Publikacje w kwartalniku *Wieś i Rolnictwo*

- Jerzy Wilkin (2018). Projekt naukowy „Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi” realizowany przez Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN – informacje i zaproszenie. *Wieś i Rolnictwo*, 1(178), 159–160.
- Andrzej Rosner, Monika Stanny (2018). Rozważania o pojęciu i procesie dezagrarnizacji polskiej wsi. *Wieś i Rolnictwo*, 2(179), 281–292.
- Włodzimierz Dzun (2018). Zmiany strukturalne w gospodarstwach rolnych na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości. *Wieś i Rolnictwo*, 3(180), 253–279.
- Adam Koziółek (2019). Geneza polskiej prasy ludowej w zaborze rosyjskim. *Wieś i Rolnictwo*, 1(182), 105–121.
- Adam Koziółek (2019). Działalność rynku polskiej prasy ludowej dla środowisk wiejskich w zaborze pruskim. *Wieś i Rolnictwo*, 2(183), 131–145.
- Adam Koziółek (2019). Od „prasy dla ludu” do „prasy ludowej” – ewolucja polskich czasopism w zaborze austriackim. *Wieś i Rolnictwo*, 4(185), 67–86.
- Michał Łuczewski (2019). Wywiad z prof. Zbigniewem Tadeuszem Wierzbickim. *Wieś i Rolnictwo*, 4(185), 25–44.
- Aleksandra Bilewicz (2019). Wiejska spółdzielczość spożywców 1900–1939. Zapomniana karta z dziejów samoorganizacji wsi polskiej. *Wieś i Rolnictwo*, 4(185), 45–66.
- Karolina Echaust (2019). Meandry polskiej prasy pszczelarskiej w kontekście zmian politycznych i społecznych w Polsce. *Wieś i Rolnictwo*, 4(185), 87–108.
- Marta Bład (2019). Gospodarowanie ziemią rolniczą w Polsce w latach 2000–2018. *Wieś i Rolnictwo*, 4(185), 109–140.
- Mariusz Niestrawski (2019). Narodziny, potęga i schyłek polskiego lotnictwa rolniczego. *Wieś i Rolnictwo*, 4(185), 141–164.
- Gabriela Czapiewska (2019). Dialog międzypokoleniowy a aktywizacja społeczna osób starszych w środowisku wiejskim. *Wieś i Rolnictwo*, 4(185), 165–186.

Publikacje w innych czasopismach

- Maria Halamska, Monika Stanny, Jerzy Wilkin (2018). Continuity and Change – One Hundred Years of Polish Countryside. *Polish Academy of Sciences. Annual Report 2018*, 1250, 17–19.

- Monika Stanny (2019). Continuity and Change – One Hundred Years of Polish Countryside. Interdisciplinary Cooperation of Humanities and Social Sciences For Academic Dialogue. *Eastern European Countryside*, 25(1), 267–272.
- Sławomir Kalinowski, Jerzy Wilkin (2019). Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi. Sprawozdanie z konferencji. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 2(359), 128–131.
- Dominika Zwęglińska-Gałęcka (2019). Sto lat rozwoju polskiej wsi. Interdyscyplinarny dialog międzypokoleniowy. Sprawozdanie z konferencji. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 4(361), 173–176.
- Maria Halamska (2020). Les méandres de la mémoire et l'oubli [Meandry pamięci i zapomnienia], tłum. Thibault Deleixhe. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 51(1), 159–185.

Recenzje publikacji

- Marcin Makowiecki (2018). Z biegiem lat i wydarzeń. Recenzja książki: Andrzej Rosner, Ruta Śpiewak, Edyta Kozdroń, „Patrząc na wieś. Sto lat rozwoju polskiej wsi”. *Wież i Rolnictwo*, 3(180), 249–252.
- Marcin Makowiecki (2019). As the Years Passed, With the Flow of Events. A review of 'Glimpses of the Countryside: One Hundred Years of Polish Countryside' by Andrzej Rosner, Ruta Śpiewak, Edyta Kozdroń. *Wież i Rolnictwo*, 3(184), 137–140.
- Weronika Wyduba (2019). Recenzja monografii „Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi”. *Intercathedra*, 2(39), 211–214.
- Magdalena Kozera-Kowalska (2019). Recenzja monografii „Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi”. *Przegląd Geograficzny*, 91(4), 631–635.
- Marie Claude-Maurel (2020). Recenzja Albumu „Patrząc na wieś. Sto lat rozwoju polskiej wsi”. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 51(1), 189–192.

Continuity and Change – One Hundred Years of the Polish Countryside – A Multidimensional Scientific Dialogue

Abstract: 2018 marked the centenary of Poland's independence. On this occasion the Institute of Rural and Agricultural Development of the Polish Academy of Sciences (IRWiR PAN) attempted a synthetic academic presentation of Polish rural areas and the evolution of agriculture throughout the century, the evolution mechanisms, regularities and effects, which were analysed from a long-term perspective. These major analyses focused on the rural community, rural culture and the rural economy and spatial aspects. Hitherto, the results of studies pointed to some common features of “rural studies”, which bring together researchers operating in different scientific disciplines. The most important is the interdisciplinary nature of the studies, which makes it possible to look at rural issues and communities from a broad perspective.

Keywords: rural studies, interdisciplinarity, scientific project.